

közéértékek kiszámítása daczára is, végérvényes, sőt csak megközelítő eredményeket is mutatnának a Dagadó-forrás vízjátékáról. Ez azért sem lehet, mert hiányzanak a kora tavaszi és késő őszi megfigyelések. Sőt még az sem bizonyított dolog, hogy a Dagadó-forrás télen állandóan szünetel-e. Úgy, hogy a kalugeri Izbuk vízjátékának pontos kiderítéséhez még sok megfigyelés lesz szükséges.

Mihutia Sándor.

A Balkán-félsziget első magyar falitérképe.

Irodalmunk és tudományosságunk tervszerűtlen, kapkodó munkásságát alig bizonyítja valami élénkebben, mint az a körülmény, hogy magyar nyelven nincs egyetlenegy nagyobbabszabású összefoglaló munkánk sem a Balkán-félszigetről s mindmaig nagyobb arányú térképünk sem volt róla. Csodálatos dolog ez; mert hiszen ha Simon bolgár fejedelem és a görög császár több mint ezeresztendeje, résen nem állanak, ma talán mi is a Balkán érdekes népességei közé tartoznánk; de ha ezt a Balkán akkori népeinek ereje meggátolta is, Magyarország elfoglalása után a honfoglalók azonnal elkezdették a Balkánon való hadikalandozásokat. Szent László és Kálmán ideje óta a Balkán éjszaki részének mind több és több részét kényszerítették a magyar felsőség elismerésére. Az Anjouk, még inkább pedig a Hunyadiak korában a Balkán-hegylánczot tekintették a magyar birodalom déli természetes határának, viszont 1541—1718. közt hazánknak egyes részei egy balkáni államnak, Törökországnak tartozékai voltak. Ausztria a magyar korona jogán kapcsolta magához Dalmáciát; Boszniát és Hercegovinát a berlini kongressus megbízásából Magyarországgal közösen vette oltalmába. Bosznia, Bulgária és Szerbia régi zászlait koronázás alkalmával ma is a magyar király előtt lobogtatják s így örökösen fenntartják az egykori magyar imperialiszmus jogát a Balkán éjszaki részéhez; sőt bizonyára vannak, a kik — mint nem oly régen még Andrássy és Sennyey, — a magyar birodalom természetes terjeszkedésének irányát Szaloniki felé képzelik, a mire a politikusok a középkori Magyarország fénykorában sem gondoltak.

Dél felé azonban nemcsak hatalmi, de még kereskedelmi és

ipari politikánk is csak tapogatózik s „bolygó lába száz tövisbe hágott“ már idáig is. Nagy gondolatok zsbongtak és talán zsbongnak is egyes politikusok és publicisták fejében; de ha a nemzet érdeklődésének fokmérőjéül az irodalmat és tudományosságot tekintjük, azt kellene hinnünk, hogy valóban nincs mit keresnünk a Balkánon. Bosznia történetét Thallóczy Lajos most írja; Szerbia történetéből Kállay Benjamin csak egy kötetet adott; Thim érdemes könyve pedig inkább a nagyközönséget tartja szem előtt; Bolgárországról még kisebb monographiánk is alig akad; Török- és Görögország múltja sincs magyartól méltóképen megírva; úgy épen nem, hogy pl. az egykori byzáczi birodalommal is foglalkoznék. Szerbiáról, Montenegróról, Boszniáról van egy-két idegenből fordított könyvünk. Asbóth és Strausz Boszniája becses föld- és néprajzi munkák, de már több mint két évtizede jelentek meg. Talán Strausznak jutott először eszébe, hogy a Balkán-félszigetet néprajzi és gazdasági tekintetben ösmertette (1888); de már ennek is 15 esztendeje. Ha azóta jelent is meg néhány a Balkánra vonatkozó füzet, ki állíthatná, hogy ennyi mindaz, a mennyivel a Balkánról beérhetjük? S hol van pl. az önálló föld- és néprajzi kútatásnak valami vigasztaló jele? Néhány esztendeje egyik volt kedves tanítványom, Wagner János tanár, a Balkán-hegységben nem botanizált kisebb életveszedelemmel, mint ahogy Biró Lajos gyűjtögetett Új-Guineában; hazuról azonban még annyi támogatásban sem részesült. Hazánk és a Balkán valóban olyanok, mint az elvált házaspárok, a kik nem felejtették el az együtt töltött zivataros napokat, de most már gyermekeik érdekeivel sem törődve kerülnek egymást. Politizálásra vezetne, ha azt fejtegetném, hogy ekként elég sok vásott gyereket neveltek föl.

Azonban az új nemzedéket csakugyan más irányban kell vezetni. Mi annak idejében a Balkánról annyit sem tudunk, mint a legsötétebb Afrikáról, a melylyel pedig a hatvanas években az iskola csakugyan nem törődött. Most már paedagogiai elv, hogy úgy a történelemben, mint a földrajzban a velünk szomszédos és általán a hozzánk közelebb eső államokkal behatóbban kell foglalkoznunk. Ausztria vagy a Balkán térképét a tanuló legalább is fele nagyságban lássa maga előtt mint saját hazáját. Az első tekintetben talán inkább azt vethetnék az iskola szemére, hogy nagyon is sok részletet követel; s más vállalatokról nem szólva, a Magyar Földrajzi Intézet szép és részletes térképekkel áll az iskola rendelkezésére. A mi tanítványaink aránytalanul többet hallanak Ausztriáról, mint az osztrák fiúk Magyarországról, melyről legfeljebb csak mint a „monarchia“ keleti tagjáról

hallanak valamit. Ez azonban tantervök és tanáraik felfogásának a dolga; a mi tantervünk és a mi tanáraink talán vivisectióhoz hasonló munkát végeznek, midőn az egységesnek mondott Auszriát 17 felé darabolják s a tartományok legnyugodtabb felsorolása mellett, vagy azzal, hogy a térképen a szomszéd állam közbelső határainak színes vonalait mutogatják, a tanítvánnyal külön magyarázat nélkül is megértetik, hol van hát az a sokat emlegetett egységes állam.

A déli szomszédságban körülbelül hasonló tapasztalatot tesz a tanuló, mikor a Balkán-félsziget térképének politikai tarka-barkaságára tekint. Az a körülmény, hogy a Balkánt többé nem Európa általános térképéről, hanem külön hatalmas mappáról ismerteti meg, egymaga is sejteti vele, hogy ezen föld iránt különösebben kell érdeklődnie. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium megbízásából *Kogutowicz Manó* most 1 : 800,000 szerint tervezte és rajzolta meg a Balkán-félsziget falitérképét, melyet a Magyar Földrajzi Intézet részvénytársaság díszes és méltó kiállításban bocsátott közre : $180 \times 152 = 27360 \text{ cm}^2$ s így közel 3 m^2 területet fedvén be a falon ez a térkép már arányainál fogva is felkölti a tanuló érdeklődését. Egyszerre három félsziget jellemző alakját látja maga előtt : Italiát éjszaknyugaton megcsónkítva s mindenütt kidolgozatlanul azért, hogy adataival figyelmét másfelé ne terelje ; Kis-Ázsiát majdnem teljesen s egyúttal az orographia kivételével kidolgozva azért, hogy jelezve legyen politikai összefüggése a Balkán-félszigettel, melyet itt partvonalának rendkívüli változatosságaival szemlélhet. Ezen a lapon be lehet mutatni neki majdnem minden félsziget- és sziget-typust, a mi a physikai földrajzban előfordúl ; s a kanyarodásokat és bevágódásokat annál könnyebben megjegyezheti, mert a szárazföld a tenger kék színéből valóban plastikusan és messzire látható módon emelkedik ki. Magyarország és Ausztria földrajzának megismertetése után a középiskolák II. osztályában tulajdonképen ez az első alkalom, hogy a fiú fogalmat alkosson magának a tenger óriási víztömegéről, és lássa, pl. a magyar-horvát tenger milyen csekély része az Adriának, ez ismét a Földközi-tengernek, melynek pedig csak egy darabja van meg ezen a térképen.

A Balkánhoz tartozó 9 állam, illetőleg államterület határai nagyon érthetően, távolból is jól észrevehető, de nem kirívó módon vannak megrajzolva. Külön szint nyert Kriti (Kréta), Bosznia és Dalmácia is. A városok a népesség nagyságához mért karikákkal vannak megjelölve ; most már, midőn összes iskolai fali- és kézitérképeink a Magyar Földrajzi Intézetben s így következetesen

alkalmazott térképi jelzésekkel készülnek, talán nem volna rossz, ha tankönyveink is ugyanezen jelzéseket, vagyis csak a megállapított vastagságú karikákat alkalmazták a nagyobb városok neve után s ne tegyék ki külön (a népszámlálások ingadozó adatai nyomán) a város népességét számokban. Ezt az eljárást könnyen be lehetne gyakorolni s a tanulók könnyebben megjegyeznék a kerekszámokat (melyek Kogutowicz-térképen 7-féle fölíratot mutatnak, melyek közül azonban elég volna csak a 25,000-nél népesebb helyeket jelző három első karika használata). A félmilliónál népesebb, vagy épen a világ-városok lakosságát a könyv szám szerint adhatná. Meg van jelölve az oszmán birodalom 12 vilajetje s a görög királyság 16 tartománya s mindegyiknél aláhúzással kitüntetve az illető székváros. Ezekre a részletekre ugyan nincs szüksége a középiskola II. osztályának, de jó szolgálatot tehetnek pl. a VII. osztályban, a hol a most már különben elárvult politikai földrajzi összefoglalásban a tanár esetleg a közigazgatási beosztásra figyelmeztetheti tanítványait. Azonban mivel a közigazgatási területek nevei különben is a jelmagyarázatok közé szorultak, számaik pedig s a keskeny határjelzések magát a térképet egyáltalán nem teszik bonyolodottabbá vagy homályosabbá, következetesség szempontjából hasonló módon jelezni lehetett volna talán Bolgárország 17, Szerbia 15, Románia (a Focsani és Kilia városoktól délre feltüntetett részben) 19, Bosznia és Hercegovina 6 és Dalmácia 13 kerületét, összehasonlításul pedig a délmagyarországi vármegyéket is. Igaz, hogy ekként 28 helyett 48 közbelső határt kellene jelezni, de a lapszélén való kerületjelzések — épen a tömegességnél fogva — elmaradhatnának is, a tanulónak első pillanatra szemébe ötlenének a közigazgatási egységek kiterjedésének arányai. A néprajzi viszonyokat ugyan egy kis melléktérképen föl lehetett volna tüntetni, azonban ilyen kép hiányát a tanításban nem érezzük, mert az egyes államok nevei amúgy is eléggé jelzik, melyik nemzetiség vezet.

Nagyon tanulságos a térkép délnyugati sarkában öt kis hasábon az egyes országok helyneveinek helyes olvasásáról adott tájékoztatás. Hazánk, Ausztria, Bosznia-Hercegovina és Románia helyneveinek kiírásában Kogutowicz a hivatalos helynévtárakat követte, a török birodalom európai és ázsiai részében a helyneveket hangzásuk szerint magyar betűkkel jelölte meg, Görögországban a nevek kiírásánál a hivatalos írásmódhoz ragaszkodott, s a görög betűket dr. Philippon új-görögös rendszerében adta vissza; a Szerbia, Montenegro, Bulgária és Kelet-Rumélia, valamint Törökország terü-

letén előforduló szláv és albán helynevek írásánál egységesség szempontjából a délszláv írásmódot alkalmazta. A tanulót érdekelhetik a gyakrabban használt török, szerb, bulgár, albán, román és görög szók jelentésének s egyúttal a szokásos rövidítéseknek magyarázatai. Ezek a szók maguk is útbaigazítják, hol milyeni nemzetiség lakik.

Kogutowicz a hegységeket lágy modorban, csak a Balkán-félszigeten s a szigeteken tünteti föl; Kis-Ázsia félszigetén azonban nem, noha vízrajzát, kerületi beosztását s helyneveit részletesen közli. Már most idevéve, hogy Olaszországot majdnem teljesen fehér lapnak hagyja, a fiú egy és ugyanazon lapon három különböző eljárást lát; Olaszország fehérségét könnyű megértetni vele, de a különben a Balkánnál követett módszerben ábrázolt Kis-Ázsiánál az orographia hiánya abba a tévedésbe ejtheti, hogy összefüggő nagy alföld van előtte, holott tankönyve nemsokára megérteti vele, hogy az felföld. Egy esetleges második kiadásban (a mi, tudom, csak jámbor kívánság) annyival inkább kellene adni Kis-Ázsia hegyrajzát, mert a Balkán-félszigetnek ezt a térképét a tanár az V. osztályban a görög történelem, a VI. osztályban pedig a kereszties hadjáratok tanításánál is használhatja, hogy a kisebb méretű történelmi térképek mellett ennek nagyobb részleteivel igazítsa útba s a történelmi helyek modern elnevezéseire is figyelmeztesse növendékeit, kik ekként pl. a kis-ázsiai vasútak irányvonalait is jobban megértenék.

Ezen a térképen sok ezer helynév van: város, falú, vár, fellegrvár, kolostor, fürdő, bánya, hágó, kikötő, kiépített és tervezett vasút, országút, gyalogút, világító tűz, azonkívül jelzi a főbb magasságokat méterekben és (oly klasszikus földön szinte magától érthetőleg) római sánczokat, romokat és több helyütt a régi neveket. A hosszúsági fokokat *Kogutowicz* itt is Greenwich-től számítja. Betűi (kivéve a szláv cz-t) szépen vannak metszve; kellő nagyságban mindazon neveknél, a mikre az iskolának is szüksége van, kis alakban ott, a hol a megnevezést már talán inkább csak a tanár tudományos érdeklődése kívánja. Az egésznek tetszetős a külseje s örvendetes tanúsága, hogy az intézet a térképek csinos kiállítására évről-évre nagyobb gondot fordít. Nemcsak az iskolák, hanem nagyobb kereskedő-házak, irodák és magán-dolgozószobák is mint a magyar kartographia fejlettségének egyik örvendetes bizonyosságát függeszthetik falra. *Kogutowicz*nak ezt az újabb szép művét azért szívesen ajánlom az érdeklődők figyelmébe.

Márki Sándor.